

יחסי ישראל-אזרבייג'ן על רקע ביקור נתניהו בבאקו

פרופ' אלי פודה*

המאמר פורסם באתר Ynet ב-15 בדצמבר 2016

ביקורו של נתניהו באזרבייג'ן וקזחסטן הינו עוד נדבך במדיניות ישראל לחזק את קשריה עם מה שאפרים סנה קרא "הפריפריה החדשה". בדומה לרעיון "הפריפריה הישנה" של סוף שנות ה-50, כאשר בן-גוריון חיפש בעלי ברית באזור כנגד נאצר והנאצריזם ומצא את תורכיה, איראן ואתיופיה, כך המהפכה באיראן, התפרקותה של ברית"מ, כיבושה של עיראק, הפלת סדאם חוסיין והאביב הערבי, יצרו נסיבות חדשות לשיתופי פעולה. השינויים בזירה הבינלאומית והאזורית זימנו אפוא הזדמנויות חדשות. שיתוף פעולה עם אזרבייג'ן לכאורה מפתיע משום שמדובר במדינה שיעית הגובלת באיראן וקשורה אליה מבחינה כלכלית ודתית (באיראן מתגוררים בין 16 ל-25 מיליון אזרים שיעים). ואולם, בניגוד לאיראן, אזרבייג'ן הינה מדינה חילונית המונעת על ידי שיקולים פרגמטיים ולא על ידי אידיאולוגיה דתית קיצונית, דבר שהפך אותה ליעד נחשק של מדיניות הפריפריה הישראלית.

שלושה אינטרסים עיקריים מדריכים את מדיניות ישראל באזרבייג'ן: ראשית, דריסת רגל במוצב קדמי על גבולה של איראן, אשר עשוי להניב פירות מודיעיניים ומדיניים במאבק נגד איראן בסוגיית הנשק הגרעיני והטרור הבינלאומי (בעיקר דאע"ש וחזבאללה). בהקשר זה הועלתה בתקשורת האפשרות שישראל תעשה שימוש בבסיסים באזרבייג'ן לצורכי נחיתה ותדלוק במסגרת התקפה על איראן. אפשרות כזו הועלתה גם בהקשר הסעודי, אולם שתי המדינות הכחישו את הידיעות הללו. שנית, פתרון זמין זול יחסית לצורכי הדלק של ישראל. על פי מקורות שונים, ישראל רוכשת 40% מתוצרת הנפט שלה מאזרבייג'ן, אשר מועבר בצינור נפט מבאקו לג'האן בתורכיה (דרך גאורגיה), ומשם במכליות לאשדוד. אירוני הדבר כי בכך מחליפה אזרבייג'ן את איראן, אשר הייתה ספקית הנפט העיקרית של ישראל עד למהפכת ח'ומיני ב-1979. שלישית, ישראל הפכה לספקית חשובה של נשק, ספינות ומזל"טים לצבא אזרבייג'ן. ביקורו של נתניהו, על פי פרסומים שונים, קשור למכירת מערכת "כיפת ברזל". היקף העסקאות הללו מסתכם במיליארדי דולרים.

האינטרס האזרי בשיתוף פעולה עם ישראל מבוסס על כמה אינטרסים: ראשית, הצורך לרכוש אמצעים צבאיים במלחמה נגד ארמניה בסכסוך על החבל הכבוש של נגורנו-קרבאך, וזאת במיוחד לאור הסירוב של מדינות שונות במערב להיות מעורבות בסכסוך ותמיכתן של רוסיה ואיראן בארמניה. שיתוף פעולה זה אינו מסתכם רק בתחום הצבאי אלא כולל גם שיתופי פעולה בתחומי רפואה, טכנולוגיה וחקלאות. שנית, העובדה שאיראן מהווה איום פוליטי, כלכלי ודתי עבור אזרבייג'ן. הבעיה היא שקרבתה הגאוגרפית של איראן ועוצמתה הצבאית מחייבים את אזרבייג'ן לנהל בתבונה את מדיניותה כך שלא תביא להידרדרות היחסים. שלישית, קיימת ציפייה כי הלובי היהודי בארה"ב יסייע לאזרבייג'ן להיאבק נגד הארמנים הפועלים להצטייר במערב כקורבן לא רק בסוגיית השואה בתורכיה, אלא גם בסוגיית נגורנו-קרבאך. מעבר לכך, היחסים הטובים בין שתי המדינות מתבססים על קיומה של קהילה יהודית אזרית אשר רובה עלה לישראל (כ-70 מתוך 100 אלף) מאז קריסתה של ברית"מ אולם משמשת גשר אקטיבי בבניית היחסים בין שתי המדינות.

בדומה ליחסי ישראל עם מדינות המפרץ ומדינות אחרות, היחסים עם אזרבייג'ן סובלים אף הם מ"סינדרום הפילגש"; אמנם שתי המדינות מקיימות יחסים דיפלומטיים, אולם לאזרבייג'ן אין שגרירות בישראל. זאת ועוד, בפורומים בינלאומיים היא נוטה להצביע נגד ישראל, דבר שנובע מהרצון לא לנכר את מדינות האסלאם, ובמיוחד מהצורך לזכות בתמיכתן בסכסוך עם ארמניה. לא פלא אפוא שנשיא אזרבייג'ן, אלהאם אלייב, צוטט באחד ממברקי הוויקייליקס מ-2009, ש-99% מיחסי שתי המדינות מתנהלים מתחת לפני השטח. עם-זאת,

* פרופ' אלי פודה מלמד בחוג ללימודי האסלאם והמזה"ת באוניברסיטה העברית ומשמש כחבר ועד מנהל במכון מיתוים וכנשיא האגודה הישראלית ללימודי המזרח התיכון והאסלאם (אילמ"א).

הביקורים העיתיים של בעלי תפקידים מרכזיים (נתניהו, פרס וליברמן מהצד הישראלי; שר החוץ מהצד האזרי) מלמדים, כי לאזרים יש צורך להפגין מדיניות-חוץ עצמאית, במיוחד מול איראן ותורכיה.

מעניין לראות כי סכסוך נגורנו-קרבאך מהווה גורם מדרבן בהידוק היחסים למרות שמבחינה אידיאולוגית האזרים הם "הפלסטינים" בסכסוך; דהיינו, ארמניה כבשה ב-1992 כ-20% משטחה של אזרבייג'ן וגירשה חלק גדול מהתושבים (לטענת האזרים מדובר במיליון). גם אם ההשוואה בין שני הסכסוכים אינה לגמרי מדויקת, היא מלמדת כי במקרים רבים ביחסים בינלאומיים אינטרסים מדיניים וכלכליים – ולא אידיאולוגיה – משחקים תפקיד עיקרי.